

В.І. Ільницький

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ КАРПАТСЬКОГО КРАЮ ОУН В УКРАЇНСЬКОМУ
ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ (1945-1954)**

У статті досліджено теоретичні та методологічні засади вивчення діяльності Карпатського краю ОУН в українському визвольному русі. У структурі методологічного знання виокремлено три рівні: філософський або загальнонауковий, конкретно-науковий та інструментальний (прикладний). Поєднання загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціальних історичних методів і принципів історизму, науковості, об'єктивності й багатofакторності, пріоритетності задокументованих фактів з одночасним використанням системного та комплексного підходів уможливило розкриття означеної проблеми.

Ключові слова: *теоретико-методологічні засади, український визвольний рух, принципи, підходи.*

У сучасних умовах особливої актуальності набувають серйозні теоретико-концептуальні дослідження з історії українського визвольного руху 1940–1950-х рр. Зазначимо, що особливістю сьогодення є необхідність широкого наукового обговорення теоретико-методологічних проблем, які лежать у межах від унормування використання специфічної військової термінології і до оцінки діяльності визвольного руху.

Зазвичай у структурі методологічного знання вчені виокремлюють три рівні: філософський, або загальнонауковий, конкретно-науковий та інструментальний (прикладний).

Загальнонауковий рівень дослідження ґрунтується на поєднанні ключових епістемологічних засад філософії історії (зокрема, аналітичної та наративної) і визначальних теоретико-методологічних підходів до розв'язання наукових проблем: аксіологічному, синергетичному, герменевтичному, цивілізаційному і феноменологічному.

На перший погляд, таке поєднання може видатися дещо еклектичним (хоча його цілком можна назвати діалектичним), адже важко сумістити постулати таких непримирених «епістемологічних антиподів», як аналітична і наративна філософії історії (зокрема, щодо тези про досяжність «історичної правди-істини»). Однак, абстрагуючись від складних теоретичних напрацювань цих доктрин, у дослідженні діяльності Карпатського краю ОУН має покладатися акцент на такий концепт аналітичної філософії й неопозитивізму, як «реконструкція історичної реальності», згідно з якою історик, застосовуючи відповідний науковий інструментарій, здатний наблизитися, а подекуди й відтворити (нехай фрагментарно), минувшину. Так, А. Данто писав: «[...] історикам інколи вдається досягнути тої мінімальної мети, яку я їм приписав, а саме, що вони інколи, а насправді часто і звичайно приходять до істинних тверджень про те, що є для них минулим» [3, с. 34]. Саме з цих позицій трактується дослідження як історична реконструкція реального, хоч і минулого феномена – Карпатського краю ОУН.

Розглядаючи постулати наративної філософії історії як загальнонаукові засади дослідження, вважаємо доцільним підкреслити: наративність притаманна усім історичним працям. Вона детермінується текстотвірними можливостями історика й забезпечує певне структурування опису досліджуваної проблеми. Відтак, на думку

І. Троцук, сформований нарратив має початок (загальну орієнтацію), середину (постановку проблеми, її оцінку й розв'язання) і кінець (повернення до теперішнього) [9, с. 65].

У такого типу дослідженнях потрібно цілковито відкинути радикальний напрям нарративної філософії історії. Мається на увазі твердження радикальних нарративістів, згідно з якими історична реальність зводиться до рамок тексту, заперечується об'єктивність історичного знання і, власне, історична методологія. Натомість підтримуємо концепції прихильників поміркованого нарративного дискурсу, які наполягають на існуванні можливості у дослідника через фахову критику джерела «сконтактуватися» з історичною реальністю. Як писав Є. Топольський, історичні джерела містять базові відомості, що забезпечують «контакт» з минулим. Описані ж на підставі базових відомостей факти можуть бути трактовані як такі, що репрезентують минулу дійсність, але нічого не говорять про її характер, окрім інформації про саме ці конкретні факти» [8, с. 377]. З огляду на це, помірковані нарративісти акцентують увагу на інтерпретації, яку часто називають «конструкцією» чи «сконструйованим реалізмом». Філософ-епістемолог В. Лекторський зауважив, що будь-яка конструкція передбачає наявність багаторівневої реальності, в якій вона здійснюється і яку вона виявляє та намагається трансформувати. А тому сконструйованість будь-чого зовсім не є свідченням його нереалістичності [6, с. 37]. Беручи до уваги подібні думки, у дослідженні діяльності Карпатського краю потрібно широко застосовувати інтерпретацію, пояснення, аргументацію, звісно, з дотриманням формальних і діалектичних норм логіки та перелічених вище теоретико-методологічних підходів.

Аксіологічний підхід дає змогу поставити дослідження, передовсім у плані інтерпретаційних та оцінних суджень, на тверду основу загальнолюдських (християнських) і національних цінностей. У цьому контексті доречним буде згадати слова польського теоретика історії Е. Доманської, що «роздуми про історію мають зараз більше спільного з етикою, ніж з епістемологією» [11, с. 50]. Адже оцінка істориком тих чи інших подій здійснюється на основі не фактів, а усвідомлених, усталених цінностей морального, національного, громадського, особистісного і навіть валеолого-екологічного характеру. Отже, сам факт розгортання українського визвольного руху як руху за свободу, права людини і нації оцінюється цілком позитивно. У контексті аксіологічного підходу доцільно буде заманіфестувати нашу прихильність до так званої національно-екзистенційної методології, в основі якої лежить, зокрема, філософсько-імперативне твердження І. Франка: «Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити своє змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації» [10, с. 284]. На цій основі прихильники національно-екзистенційної методології (В. Іванишин, П. Іванишин та ін.) формують декілька засновків-передсуджень, зокрема й той, що зобов'язує дослідника розглядати націю як аксіальну дійсність, яка детермінує і буття індивіда, і його герменевтичну здатність [4, с. 17]. Відтак декларуємо скеровану у річищі національних цінностей інтерпретацію історичних подій у Карпатському краї ОУН (1945–1954), яку сприймаємо як цілком закономірну, природну, а отже, гносеологічно та герменевтично виправдану.

Синергетичний підхід у дослідженні виявляється у трактуванні Карпатського краю ОУН як організованої системи, що містить чимало складових частин у структурному, кадровому, військово-матеріальному, функціональному вимірах. Водночас сприймаємо його як складову частину українського визвольного руху – організованої соціально-політичної системи, яку також можна розглядати складовою частиною більш глобальної системи – Руху опору тоталітарним режимам у Європі та світі загалом. Для

концептуального розуміння досліджуваної проблематики важливе значення має такий синергетичний концепт, як «точка біфуркації». Апологети синергетики наголошують: суспільство як складна динамічна система час від часу потрапляє в смуги нестабільності – «точки біфуркації» – кризові періоди, що відзначаються ламкою певних структурних частин системи і дещо видозмінюють її [7, с. 17-18]. Власне, для українського народу біфуркаційним періодом слід назвати роки Другої світової війни, а для західно-українського регіону – ще й перше повоєнне десятиліття. Саме у цьому контексті варто розглядати організаційну та військово-політичну діяльність українського визвольного руху, зокрема й створення Карпатського краю ОУН: розбалансована суспільна система шукала вихід, який породив таку пасіонарну систему, як український визвольний рух.

Герменевтичний підхід зобов'язує до інтерпретативного мислення при опрацюванні історіографічної літератури та масиву джерел. Один з чільних представників герменевтичної науки Г.-Г. Гадамер у статті «Істина в гуманітарних науках» (1953) вказав на шлях до істини – дослухатися до переказу й перебувати в переказі [2, с. 41]. Для дослідження проблематики Карпатського краю ОУН він актуальний з огляду на використання значного корпусу джерел, зміст яких, окрім зовнішньої та внутрішньої критики, потребує особливого емпатійного розуміння задля формування цілісної картини діяльності структур Карпатського краю ОУН в аналізованій період.

Цивілізаційний підхід у вивченні особливостей діяльності Карпатського краю ОУН безпосередньо не виявляється з огляду на недостатню розробленість категорії «цивілізація», належність її не так до історичного, як до філософсько-історичного дискурсу [5, с. 10-11]. Проте з метою концептуалізації проблеми зауважимо, що діяльність українського визвольного руху та Карпатського краю ОУН має розглядатися і в цивілізаційному ключі – протистоянні (ціннісному, політичному, економічному, військовому і т.д.) західної та євразійської (російської) цивілізацій.

Феноменологічний підхід задіяний на рівні аналізу суб'єктного, особистісно-психологічного, біографічного чинника в історії діяльності Карпатського краю ОУН. Цей підхід скеровує до розкриття «внутрішнього світу» історичних діячів (зокрема, повстанців, підпільників), їхніх інтересів, цінностей, життєвих смислів. Саме тому з феноменологічним підходом тісно пов'язаний антропологічний, що знаходить вияв у формуванні окремого напрямку історичних досліджень – історичної антропології. Остання, як і мікроісторія, особливу увагу звертає на дослідження повсякденного життя людей минулих часів. Власне у цьому річизі повинна розглядатися окрема складова діяльності Карпатського краю – характеристика повсякденного життя повстанців, підпільників у Карпатському краї ОУН.

Конкретно-науковий рівень методології дослідження Карпатського краю представлений синхронно-діахронічним, регіональним, системним, комплексним підходами, а також поєднанням принципів історизму, науковості, об'єктивності та багатофакторності, пріоритетності документованих фактів.

Синхронно-діахронічний підхід забезпечує найбільш оптимальний варіант темпоральної композиції вивчення українського визвольного руху у Карпатському краї. Як зазначав Є. Топольський, усі типи історичних праць можна розташувати на осі, що простягається між композицією, яка відображає плин часу від минулого до майбутнього, і такою, де йдеться про конкретний часовий відтинок, але не подається хронологічна послідовність подій. А реальні нарації – це суміш діахронії та синхронії [8, с. 126]. Зважаючи на незначний часовий відтинок дослідження (1945-1954), виклад матеріалу повинен будуватися більше за синхронним типом композиції, формуватися текстові частини так, що кожна з них, по суті, охоплює той самий період. І лише в контексті

структурних частин задіювати діахронію як головний сегмент хронологічного опису подій. Такий підхід ще можна назвати проблемно(тематично)-хронологічним.

Регіональний підхід продиктований територіальними межами дослідження. Теоретичну основу регіональної історії сьогодні активно розробляє Я. Верменич, яка вибрала оригінальний шлях розвитку регіональної історії України, задекларувавши зміну традиційної соціально-політичної складової цього напрямку на соціокультурну [1, с. 13–19]. Для праці про Карпатський край важливим є контекстуальний принцип регіоналістики, відповідно до якого потрібно бачити ціле поперед локальних частин, що складають його, сприймати, розуміти і розрізняти глобальне й локальне, відношення макро- і мікрорівнів. Цей принцип особливо проявляється під час розгляду Карпатського краю ОУН як складової частини цілого, і водночас аналізі його локальних частин: округ, районів тощо.

Системний підхід, будучи конкретно-науковим продовженням синергетичного напрямку, вимагає вивчати будь-яке історичне явище як системне утворення, виділяючи його ознаки: наявність сукупних елементів, кожен з яких є мінімальною одиницею, що має межу подільності в рамках цієї системи; наявність певних зв'язків і відношень між елементами системи та ін. Цей підхід уможливує розглянути Карпатський край ОУН як окреме явище з характерними особливостями, з одного боку, і як складову загальноукраїнського руху, з іншого. Комплексний підхід до вивчення проблеми забезпечує можливість розглянути її багатогранно, мультифункціонально, простежити передумови, причини, результати та наслідки організаційно-структурних трансформацій українського визвольного руху.

Принцип історизму передбачає реалізацію одного з поставлених перед автором завдань, зокрема, з'ясування суспільно-політичних особливостей періоду, який вивчається з погляду сучасників. Використання принципу об'єктивності вимагає здійснювати реконструкцію минулого неупереджено, уникаючи перекручень, перебільшень, дотримуватися критичного ставлення до джерел, не допускати намагання «підтасувати» наявні факти під власну сконструйовану наукову позицію. Принцип багатогранності полягає у залученні та врахуванні усього комплексу інформації про події, явища, процеси та інші чинники, які впливали на функціонування українського визвольного руху у Карпатському краї ОУН.

Інструментальний рівень методологування має бути представлений використанням конкретних методів дослідження – загальнонаукових (абстрагування, аналіз і синтез, індукція, дедукція, класифікація, логічний, типологізація, узагальнення); міждисциплінарних (компаративний, критичний, системний, структурно-системний підхід) та спеціально-історичних (порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, періодизації, ретроспективний, статистичний). При цьому використовується зовнішня і внутрішня критика джерел, намагаючись максимально достовірно, репрезентативно та глибоко розкрити діяльність українського визвольного руху у Карпатському краї ОУН (1945-1954). Саме поєднання таких методів дослідження уможливує різнобічно висвітлити означену проблему.

Завдяки використанню логічного методу вдається побудувати виклад матеріалу в належній послідовності, простежити результати та наслідки діяльності підпілля. Критичний і структурно-системний методи дають змогу при опрацюванні джерельної бази уникнути тенденційності у підборі та інтерпретації фактичного матеріалу, виділити з цілого масиву різноманітної інформації достовірні факти. Крім цього, використовуючи архівні джерела, опубліковані документи, наукові праці, варто послуговуватися методом пошуку, аналізу та синтезу, типологізації і класифікації емпіричного матеріалу. Використання системного методу аналізу допомагає встановлювати реальні масштаби діяльності ОУН та УПА, реконструювати протидію їм з боку репресивно-карального

апарату СРСР. За допомогою системного методу відтворюється цілісна і послідовна картина усіх процесів, які мали місце у Карпатському краї.

При аналізі історіографічного доробку попередників суттєво допомагає метод ретроспективного аналізу. При цьому враховується концептуальне значення і досягнення сучасної історичної науки, теоретичні узагальнення українських та зарубіжних колег. Для визначення особливостей, характерних тенденцій розвитку окремих структурних ланок і напрямів діяльності використовується порівняльно-історичний метод. Натомість проблемно-хронологічний метод при розподілі теми на дрібніші проблеми та їхній розгляд у хронологічній послідовності сприяє висвітленню найважливіших аспектів визвольного руху у Карпатському краї у хронологічній послідовності.

Застосування історико-типологічного методу дає змогу виявляти відмінності документів за авторством і змістом, виокремлювати характерні відмінності у масиві різновидових документів, які стосуються однієї і тієї ж події, однак відрізняються обставинами проходження, результатами.

Використаний біографічний (просопографічний) метод дає можливість проаналізувати якісний і кількісний стан кадрового наповнення керівництва Карпатського краю ОУН. Разом з біографічним методом має задіюватися й просопографія, яка дозволяє розкрити соціально-історичні явища крізь призму життя та діяльності історичних героїв (персоналій). При підрахунках чисельних показників підпільників і повстанців, складу репресивно-каральних органів, втрат із обох сторін, кількості проведених акцій варто використовувати статистико-аналітичний метод.

Під час польових досліджень в основу потрібно покладати методи усної історії (застосовуватися аудіо-, відеофіксацію), збір письмових свідчень та спогадів від безпосередніх учасників та очевидців тих подій (відтак порівнювати ці дані з іншими джерелами). Завдяки спогадам, а також мартирологам, укладеним місцевими краєзнавцями, застосувавши метод гіпотез, вдається ідентифікувати значну кількість невідомих псевдонімів учасників визвольного руху, конкретизувати місця їхньої загибелі тощо.

Структурно-функціональний метод допомагає простежити функціонування підпільних і повстанських структур упродовж усього періоду боротьби. Для вивчення особливостей облаштування щоденного побуту, характеристики фізичного стану та з'ясування особливостей морально-психологічного клімату, стосунків у середовищі підпільників і повстанців суттєво прислужиться психологічний метод (метод емпатії).

Варто підкреслити, що попри наявність узагальнених даних, складним виявляється встановлення чисельних показників щодо проведених акцій, загиблих, заарештованих, а також тих, хто вийшов із повинною. Це зумовлено тим, що радянські зведені статистичні дані, по-перше, не є достовірними, а, по-друге, стосуються цілих областей за радянським адміністративно-територіальним поділом, тоді як у 1945-1946 рр. з 27 районів Дрогобицької області до Карпатського краю входило лише 18 (1948-1950 рр. – 18 з 26, 1951–1954 рр. – 16 з 25), а з 36 районів Станіславської – 32. Крім цього, підпілля діяло не по всіх районах і округах Чернівецької та Закарпатської областей. Радянський облік чисельності втрат охоплював як підпілля ОУН, так і відділи УПА. З огляду на необхідність подання бодай орієнтовних статистичних даних цю проблему розв'язано через виведення коефіцієнта відповідно до кількості районів, які входили до Карпатського і Львівського країв. Зокрема, для Дрогобицької області за 1944-1947 рр. коефіцієнт становить 0,67, 1948-1950 рр. – 0,69, 1951-1955 рр. – 0,64; Станіславської області 1944–1955 рр. – 0,89. Решту районів Дрогобицької (з коефіцієнтом у 1944-1947 рр. – 0,33, 1948-1950 рр. – 0,31, 1951-1955 рр. – 0,36) та Станіславської областей УРСР (1944-1955 рр. – 0,11) за оунівським поділом відійшли до складу Львівського краю ОУН.

Отримані в результаті зазначеного підходу дані містять певну похибку, однак на сьогодні будь-які варіанти підрахунків не будуть сповна достовірними. Репрезентативнішим було б укладення списку для поіменного підрахунку загиблих, заарештованих, виведених із повинною, реєстру проведених акцій, проте така робота повинна вестися на рівні дослідження окремих надрайонів, округ. У цьому зв'язку доцільно констатувати: досі відсутні узагальнювальні праці по шести округах Карпатського краю ОУН.

Досліджуючи події Другої світової війни та повоєнного десятиліття, науковці нерідко нашоухуються на низку об'єктивних і суб'єктивних проблем. Серед них найбільш складним залишається встановлення чисельності загиблих у результаті бойових дій з обох сторін. Зберігся величезний масив документів (підпільних і радянських), у яких подаються різні описи однієї і тієї ж події. При цьому відрізняються показниками загиблих, вилученої зброї, інколи і захоплених, а навіть чисельності власних поранених і вбитих. Часто дані різняться у рази. Тому в тих випадках, коли в документах подаються суперечливі, перебільшені дані щодо втрат супротивника, потрібно дотримуватися принципу використання чисельності втрат, які визнавала кожна зі сторін, при цьому звісно враховувати чисельність зброї, вилученої внаслідок бою. Складність для дослідника цього періоду виявляється і при ідентифікації як підпільників, так і повстанців, які брали участь у боротьбі та фігурували у документах лише під псевдонімами.

Отже, існує доволі широкий набір наукового інструментарію для виконання поставлених завдань та розкриття проблеми. Поєднання загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціальних історичних методів і принципів історизму, науковості, об'єктивності та багатофакторності, пріоритетності задокументованих фактів, використання системного та комплексного підходів уможливило різнобічно розкрити функціонування Карпатського краю ОУН у 1945–1954 рр., а також заходи радянської адміністрації, спрямовані на придушення визвольного руху.

Список використаної літератури

1. Верменич Я. Нова локальна історія та історична регіоналістика : експлікація термінів / Я. Верменич // Регіональна історія України. - 2007. – Вип. 1. – С. 13–28 ; Vermenych Ya. Nova lokalna istoriia ta istorychna rehionalistyka : eksplikatsiia terminiv / Ya. Vermenych // Rehionalna istoriia Ukrainy. – 2007. – Vyp. 1. – S. 13–28.
2. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. У 2-х т. / Г.-Г. Гадамер. – Київ : Юніверс, 2000. – Т. 2 : Герменевтика II : доповнення. – 478 с. ; Gadamer H.-G. Istyna i metod. U 2-kh t. / H.-G. Gadamer. – Kyiv : Yunivers, 2000. – Т. 2 : Hermenevtyka II : dopovnnennia. – 478 s.
3. Данто А. Аналитическая философия истории / А. Данто. – Москва : Идея-пресс, 2002. – 292 с. ; Danto A. Analiticheskaya filosofiya istorii / A. Danto. – Moskva : Ideya-press, 2002. – 292 s..
4. Іванишин П. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти) : моногр. / П. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 2005. – 308 с. ; Ivanyshyn P. Natsionalno-ekzystentsialna interpretatsiia (osnovni teoretychni ta prahmatychni aspekty) : monohr. / P. Ivanyshyn. – Drohobych : Vidrozhennia, 2005. – 308 s.
5. Космина В. Г. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу : моногр. / В. Г. Космина. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. – 310 с. ; Kosmyna V. H. Problemy metodolohii tsyvilizatsiinoho analizu istorychnoho protsesu : monohr. / V. H. Kosmyna. – Zaporizhzhia : Zaporizkyi natsionalnyi universytet, 2011. – 310 s.
6. Лекторский В. А. Реализм, антиреализм, конструктивизм и конструктивный реализм в современной эпистемологии и науке / В. А. Лекторский // Конструктивистский подход в эпистемологии и науках о человеке : сб. науч. ст. / отв.

ред. В. А. Лекторский. – Москва : Реабилитация, 2009. – С. 5–40 ; Lektorskiy V. A. Realizm, antirealizm, konstruktivizm i konstruktivnyy realizm v sovremennoy epistemologii i nauke / V. A. Lektorskiy // Konstruktivistskiy podkhod v epistemologii i naukakh o cheloveke : sb. nauch. st. / otv. red. V. A. Lektorskiy. – Moskva : Reabilitatsiya, 2009. – S. 5–40.

7. Реєнт О. П. Сучасна історична наука в Україні : шляхи поступу / О. П. Реєнт // Український історичний журнал. – 1999. – № 3. – С. 3–22 ; Reient O. P. Suchasna istorychna nauka v Ukraini : shliakhy postupu / O. P. Reient // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 1999. – № 3. – S. 3–22.

8. Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію : Таємниці історичної нарації / Є. Топольський. – Київ : К.І.С., 2012. – 400 с. ; Topolskiy Ye. Yak my pyshemo i rozumiiemo istoriiu : Taiemnytsi istorychnoi naratsii / Ye. Topolskiy. – Kyiv : K.I.S., 2012. – 400 s.

9. Троцук І. В. Нарратив как междисциплинарный методологический конструкт в современных социальных науках / І. В. Троцук // Вестник Российского университета дружбы народов. Сер. : Социология. – 2004. – №6–7. – С. 56–74 ; Trotsuk I. V. Narrativ kak mezhdistsiplinarnyy metodologicheskiy konstrukt v sovremennykh sotsialnykh naukakh / I. V. Trotsuk // Vestnik Rossiyskogo universiteta druzhby narodov. Ser. : Sotsiologiya. – 2004. – №6–7. – S. 56–74.

10. Франко І. Поза межами можливого // Франко І. Зібрання творів : У 50-ти т. / І. Франко. – Київ : Наукова думка, 1986. – Т. 45. – С. 276–285 ; Franko I. Poza mezhamy mozhlyvoho // Franko I. Zibrannia tvoriv : U 50-ty t. / I. Franko. – Kyiv : Naukova dumka, 1986. – Т. 45. – S. 276–285.

11. Domańska E. Mikrohistorie. Spotkania w międzyświatach / E. Domańska. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 1999. – 299 s.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2016 р.

V. Ilnytskyj

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL GROUNDS OF THE STUDY OF THE CARPATHIAN AREA OF THE OUN'S ACTIVITY IN THE UKRAINIAN LIBERATION MOVEMENT (1945 – 1954)

In the article theoretical and methodological grounds of the study of the activity of Karpats'kyi krai (the Carpathian area of the OUN) in the Ukrainian Liberation Movement are investigated. In the structure of methodological knowledge the following three levels have been differentiated: philosophical or general scientific, concrete-scientific and instrumental (applied). The general scientific level of research is founded on the juncture of the key epistemological bases of philosophy of history (in particular, on the analytical and narrative ones) with the defining theoretical and methodological approaches to the solution of the scientific problems, namely – axiological, synergetic, hermeneutical, civilisational and phenomenological. As is notified, the concrete-scientific level of the research methodology is represented by such approaches as synchronously-diachronic, regional, systemic and complex, as also by the association of the principles of historicism, scientific character, objectivity, factor multiplicity, and priority of the documentary facts. The instrumental level of methodology is represented by the use of concrete research techniques, such as general scientific (abstraction, analysis and synthesis, induction, deduction, classification, logic, typologization, generalisation), interdisciplinary (comparative, critical, systemic and structurally-systemic) and specially historical (comparative-historical, problematic-chronological, periodizational, retrospective, statistical). In this respect the external and internal criticism of sources has been used with the aim of as much authentically, representatively and deeply as possible to disclose the development of the Ukrainian Liberation Movement in the Carpathian area of the OUN.

The unification of general scientific, interdisciplinary and special historical methods and principles of historicism, scientific character, objectivity and factor multiplicity, priority of the

documented facts and simultaneous use of system and complex approaches has made it possible to restore the functioning of the Carpathian area of the OUN in 1945-1954.

***Keywords:** theoretical and methodological grounds, Ukrainian Liberation Movement, principles, approaches.*

УДК 94(477):314.151.3-054.72“1940/1960”

Н.М. Касьянова

ЯКІСНИЙ ТА КІЛЬКІСНИЙ СКЛАД ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР В 40-60-ті РОКИ

Стаття присвячена дослідженню якісного та кількісного складу переселенців в УРСР в 40–60-ті рр. ХХ ст. Для аналізу поряд з кількісними показниками обрано чинники, що є визначальними у характеристиці переселенців, а саме: статеві-вікова структура, рівень освіченості та соціально-професійний склад, національність. Автор дійшов висновку, що політика переселення сприяла поглибленню диспропорції статей та постарінню населення в місцях виходу. З'ясовано взаємозв'язок між рівнем освіченості переселенців та місцями, в які вони мігрували. Також автором зроблено висновок про застосування політики переселення з метою денационалізації суспільства.

***Ключові слова:** політика переселення, кількісний склад, соціально-демографічні чинники, робоча сила, стать, вік, освіта, професійні якості.*

Взаємозв'язок і взаємодія між населенням і державою – це процес історичний. Він змінюється і ускладнюється протягом усього розвитку людства. Населення одночасно виступає як споживач і як виробник матеріальних благ і послуг. Тому завдання держави насамперед полягає у забезпеченні потреб суспільства. Радянська держава, на жаль, на перше місце ставила розвиток виробництва, а не підняття життєвого рівня населення. З метою побудови наддержави використовувались адміністративні важелі при плануванні розвитку і розміщення виробництва та окремих галузей народного господарства. Чисельність наявних трудових ресурсів, джерела їх поповнення, а також якісна характеристика були покладені в основу переселенської політики, яка здійснювалась в 1940–60-ті рр. в УРСР. Метою статті є дослідження її впливу на зміни в кількісному та якісному складі населення республіки, а також впливу на соціально-демографічні процеси у суспільстві.

Радянська історіографія, згідно з ідеологічними традиціями, висвітлювала переселенський процес як вдалу цілеспрямовану політику уряду. Зазвичай переселення пов'язувалось дослідниками із необхідністю раціонального територіально-галузевого перерозподілу трудових ресурсів, обумовленого економічним розвитком суспільства [7; 18]. Питання якісного та кількісного складу переселенців відходили на другий план й цікавили у переважній більшості економістів [7] та демографів [3; 13] в контексті соціально-демографічних наслідків переселень. Доба незалежності України відзначилась новим поглядом на політику переселення. Разом з економічним обґрунтуванням переселень дослідники відзначають політичні мотиви, як-то формування соціальної бази підтримки політики союзного центру на місцях [10; 12], аналізують зміни в якісному складі населення окремих регіонів республіки [8; 1].

Джерельну базу дослідження становлять архівні справи, що зберігаються на полицях у фондах ЦДАГОУ, Державних архівах Вінницької та Одеської області, а також дані загальносоюзного перепису населення 1959 р. [2].